

Alina Žvinklienė

Lyčių atotrūkis ir patriarchyto raiška Baltijos valstybėse. Lietuvos ypatumai

Santrauka. *Straipsnyje nagrinėjama patriarchyto formų raiška Baltijos valstybėse. Pagrindinis dėmesys skiriamas Lietuvos visuomenei. Patriarchytas apibūdinamas kaip dominavimo ir pavaldumo institucionalizacijos forma. Patriarchytas žymi visuomeninę santvarką, kurioje dominuojantis vaidmuo viešame ir privačiame gyvenime priklauso vyrui¹. Patriarchytas kaip vyrų dominavimo sistema atkuriamas vykstant darbo pasidalijimui, tarpininkaujant valstybei, šeimai, švietimo sistemai ir kitoms socialinėms institucijoms. Pagrindinė straipsnio idėja – bandymas parodyti, kad patriarchyto galios visuomeniniame gyvenime praktiškai neįmanoma įveikti dėl jo įsitvirtinimo kultūroje. Tačiau patriarchytą įmanoma demokratizuoti moterų ir vyrų lygybės ideologijos ir socialinės politikos priemonėmis.*

Pagrindinės sąvokos: *patriarchytas, feminizmas, kultūra, lyčių politika, lyčių atotrūkis.*

Keywords: *patriarchy, feminism, culture, gender politics, gender gap.*

Teisingumas, patriarchytas ir kultūra

Viena kilniausių socialinių idėjų, susiformavusių Vakarų politinėje kultūroje – visų žmonių lygybė. Lygybės idėja tikriausiai yra labiausiai ginčytina ir prieštaringa, nes kelia klausimą – kas yra lygybė tarp „visų žmonių“? Ar „visi žmonės“ yra tik „visi“ *tam tikros* lyties, tautybės, rasės ir panašiai atstovai?

Atėnų demokratija, demokratinės tradicijos pirmtakė, nesuteikdavo politinių teisių vergams, moterims ir vaikams. Pirmoji grupė turėjo išsilaisvinimo tikimybę, o paskutinią, bet tik vyriškos lyties, tapdavo suaugusiais žmonėmis, turinčiais polines teises. Tačiau

moterų politinis statusas išlikdavo be pokyčių – jos likdavo atskirtos nuo pilietybės šiuolaikine šios sąvokos prasme. Politinės teorijos pradininkai ir Atėnų demokratijos kritikai turėjo labai skeptišką požiūrį į moterų teises. Nors Platonas manė, kad tik tam tikros nusi-pelnusios moterys gali turėti politines teises ir dalyvauti visuomeniniame valstybės gyvenime, tačiau, pradedant Aristotelium, filosofijoje, teologijoje ir politinėje mintyje įsigalėjo supratimas apie vyro pranašumą ir atitinkamai jo teisę apibūdinti, turėti, suteikti teises.

Antikinis (graikiškas) mizoginizmas – tai

¹ *Patriarchytu* stačiatikybėje vadinama bažnytinė-kanoninė patriarchyto (tai – aukščiausias dvasinis titulas) jurisdikcija, valdžia arba institucija.

patriarchalinė, moterį darančią pavaldžią vyrui, intelektualinė tradicija, kuri iki šiol daro poveikį europinės (dažniausiai krikščioniškos) kultūros atstovų mentalitetui. Daugumoje ikiindustrinės Europos regionų patriarchalinė galia, įkūnyta lyčių hierarchijoje, buvo socialinės tvarkos ir kasdieninio gyvenimo pagrindas. Tik industrializacijos ir kapitalizmo raidos ypatumai lėmė, kad patriarchalinės teisės tapo viešųjų ir politinių diskusijų objektu. Prasidėjo patriarchato transformacijos procesas, tebesitęsiantis iki šiol.

Prancūzijai, *Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos* (1789) ir *Moters ir pilietės deklaracijos*² (1791) tėvynei, prirėkė kelių revoliucijų, kad tik 1848 metais būtų panaikinta vergovė jos teritorijoje ir priklausomose kolonijose, ir Antrojo Pasaulinio karo, kad prancūzės gautų balsavimo teisę (1944), t.y. taptu pilnavertėmis savo šalies pilietėmis. Vieni pirmųjų politinių mąstytojų prabilusių apie moterų lygiateisiškumo su vyrais būtinybę – Mary Wollstonecraft (1759–1797) ir Johnas Stuartas Millis (1806–1873). Pirmieji organizuoti moterų judėjimai, siekiantys iškovoti moterims lygias teises su vyrais (teisę į nuosavybę, teisę užimti valstybines pareigas, balsavimo teisę) taip pat kūrėsi Anglijoje apie 1830-sius ir žinomi kaip sufražistiniai³ judėjimai.

Nuo Prancūzijos revoliucijos (1789–1799) laikų „apsišvietusių“ žmonių sąmonė, veikiama jos revoliucinio šūkio – *liberté, égalité, fraternité*⁴, skatina institucionalizuotas hierar-

chijas suvokti kaip neteisingumą. Visi naujų laikų socialiniai judėjimai atsiranda siekiant įveikti esamą ar tariamą neteisingumą paskirstant galią, t.y. pertvarkant esamą visuomeninę tvarką, paprastai visuomenės demokratizacijos kryptimi. Šiuolaikinėse *tautinėse valstybėse* (angl. *nation-states*) moterys, bent nacionalinės įstatyminės bazės lygmenyje, įtrauktos į „visi žmonės“, „visi piliečiai“, „visi visuomenės nariai“ sampratą, o tai liudija, kad moterys su vyrais turi vienodas teises dalyvauti bet kurioje socialinėje veikloje ir lygiai naudotis politinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis teisėmis bei atsakomybėmis.

Moterų ir vyrų lygybės principas politiniame diskurse išgalėjo dėl ilgametės kritiškos feministinės minties raidos ir moterų judėjimo aktyvumo. Feminizmas atsirado Vakaruose kaip intelektualus ir visuomeninis politinis judėjimas. Vienareikšmiškai apibrėžti *feminizmo* neįmanoma. Tikriausiai trumpiausiai feminizmą būtų galima apibūdinti kaip kritinį moterišką požiūrį į supančią tikrovę bei pačią moterį. Tačiau feminizmas – tai ne tik moters emancipacija bei lyties identiteto pripažinimas, bet ir polemika apie seksualumą ir galią; polemika, kuri persmelkia tiek moterų, tiek vyrų interesus bei kasdienį gyvenimą.

Feminizmo raidoje, kuri apima beveik dviejų šimtų metų istoriją, skiriamos kelios bangos atsižvelgiant į keliamus tikslus ir pasiektus rezultatus. Pirmoji feminizmo banga – minėtas sufražistinis judėjimas už lygias

² Pirmo, iš esmės feministinio, manifesto autorė Olimpe de Gouges (1745–1793) buvo giljotinuota.

³ Suffrage (nuo *lat.* *Suffragium*) – balsavimo teisė. 1906 metais, Suomija buvo pirmą Europos šalį suteikusi visiems savo piliečiams, įskaitant moteris, balsavimo teisę ir teisę būti išrinktam į parlamentą.

⁴ Laisvė, lygybė, brolybė. Iki šiol dabartinėje Prancūzijoje ši šūkių galima pamatyti iškalta virš bažnyčių paradinių durų.

moterų ir vyrų teises. Dvidešimtojo amžiaus šeštajame dešimtmetyje, praktiškai kartu su judėjimu už pilietinės teises, susiformavo antroji feminizmo banga, mobilizuojanti moteris kovai už lygų su vyrais atlygį, už vienodas darbo sąlygas, prieš diskriminaciją darbo vietoje ir reprodukcinę teises (pirmiausia teisę į abortą). Antrosios feminizmo bangos laimėjimai paskatino trečiosios (postmodernistinio) feminizmo bangos atsiradimą, kuri diversifikavo feminizmo sampratą ir atitinkamai tikslus bei metodus (Baker and Kline 1996). Tikriausiai kada nors turėtų atsirasti ir ketvirta feminizmo banga, kuri suvienys moteris remdamasi įvairovės ir minties laisvės idealais.

Vidinės raidos prieštaravimai feministinėje teorijoje ir politinėje praktikoje suskaidė feminizmą į šias pagrindines kryptis: liberalią, socialistinę, religinę, ekologinę, spalvotųjų moterų (angl. *Womanism*), radikalią, anarchistinę, lesbiečių, marksistinę, kultūrinę, konstrukcionistinę, galios (Wilber 1997). Savo ruožtu šios kryptys jungiamos skiriant *feministinę, moterų ir gender* (angl. *gender*) tyrimų sritis. Feminizmo teorija skirstytina į dvi pagrindines kryptis: *radikaliąją*, kurios paskirtis – vyriško dominavimo sistemos sugriovimas, ir *egalitarinę*, kurios uždavinys – integruoti moteris į vyrų dominavimo sistemą remiantis lygiais pagrindais. Jei pirmoji nuostata pabrėžia moterų ir vyrų skirtumus, tai antroji – išreiškia solidarumo su vyrais interesus. Taigi dabartinis feminizmas yra įvairiapusė, pliuralistinė teorijos ir veiklos tikslų visuma. Tai – veikla, apibrėžianti lyčių nelygybės klausimų visumą ir ieškanti galimų sprendimo būdų.

Gender ir *patriarchatas* yra esminiai feministinės teorijos terminai, vartojami apibū-

dinant moters padėtį visuomenėje. Kiekviena feministinės teorijos kryptis siūlo savitą *gender* ir *patriarchato* sąvokų interpretaciją. Feministinė teorija, kritikuodama vadinamąsias *mainstream* (vyraujančias) teorijas, kurios iš esmės yra *malestream* (vyriškos) teorijos, reikšmingai papildė būdingas socialinės minties raidos tendencijas. Politinis feministinio postmodernizmo projektas, grindžiamas Michelio Foucault, Jacques Lacan'o ir Jacques Derrida idėjomis, plėtojamas kaip vyraujančio diskurso dekonstravimas.

Aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje feministinėje teorijoje vyksta metodologijos kaita. Esencialistinę (pozityvistinę) paradigmą, grindžiamą *pagrindimo* logika, išstumia postmodernizmo ir postfeminizmo kryptys, grindžiamos *skirtingumo* logika. Bendrąją *moters* kategoriją, kuriai feministiniame diskurse dažnai prilygsta žodis *gender* (giminė) kaip *Moters* ženklas, keičia analitinė kategorija *gender* kaip daugialypis moteriško-vyriško kontinuumo galios ir nelygybės rodiklis.

Feministinė polemika dėl *gender* sąvokos reikšmės ir jos kaip analitinės kategorijos panaudojimo lieka akademinio diskurso rėmuose (Braidotti 1994, Scott 1999). Tačiau pastaruoju metu terminas *gender* įgavo viešą pripažinimą ir sinonimiškai vartojamas kartu su terminu *sex* (liet. lytis). *Gender* netgi pakeičia *sex* daugumoje anglakalbių tekstų. *Gender* vartojamas praktiškai abiejų lyčių atžvilgiu, taikomas ir moterims, ir vyrams, netgi tuo atveju, kai tikslinė grupė yra moterys. Pavyzdžiui, kalba apie moterų ir vyrų lygybę tapo kalba apie lyčių lygybę, *gender mainstreaming* ir panašiai.

Postmodernistinės feministės bendrą moterų instituciją suardė į įvairių grupių gausybę ir suskaidė vientisą objektą įrodinėdamos, kad *Moterys* kaip universali kategorija (arba „visos moterys“) yra pernelyg abstrakti. Tai – galų gale patriarchalinių praktikų ir reprezentacijų produktas (žr. Judith Butler, Donna'os Haraway, Gayatri Spivak, Trinh H. Minh-ha'os, Chandra Talpade Mohanty veikalus). Net būdamos rekonstruotos arba dekonstruotos akademinuose tekstuose, moterų patriarchalinės reprezentacijos arba, tariant postfeminisčių žodžiais, vyriškos fantazijos produktai bei kontroliuojantis vyro žvilgsnis dažniausiai įtakoja kasdienį realių moterų gyvenimą. Patriarchalinių reprezentacijų galia galbūt geriausiai atsispindi grožio industrijoje, praktiškai nebijančioje ekonominės krizės. Moterų (o pastaruoju metu ir vyrų) kūnai konstruojami pasitelkiant reprezentacijas ir panaudojant įvairius metodus: nuo „nekaltų“ kosmetikos priemonių iki chirurginių būdų.

„Apibendrinta“ feministinė mintis patriarchatą apibūdina „kaip vyro valdžios sistema, kuri engia moteris pasitelkdama socialines, politines ir ekonomines institucijas ... Patriarchato galia remiasi geresniu vyrų prienamumu prie išteklių, jų paskirstymo svertų, geresniu valdžios struktūrų atlygiu namuose ir už jų ribų“ (Humm 1989; 159). Feministinėje teorijoje vyksta polemika dėl pradinės metodologinės pozicijos patriarchato sąvokos atžvilgiu: ar patriarchatas yra savarankiška (transistorinė) vyrų viešpatavimo, t.y. moterų (taip pat vaikų) kontrolės forma, ar tik bendros socialinės ir ekonominės kontrolės sistemos dalys. Pirmuoju atveju patriarchatas kaip „vieninga“ sistema nagrinėjamas sava-

rankiškai, antruoju atveju – kaip „dvejopa“ sistema.

Antros bangos radikalus feminizmas buvo pavadintas radikaliu dėl išskirtinio dėmesio vyro dominavimo pagrindų nagrinėjimui ir tvirtinimo, kad visos moters ir moteriškumo engimo formos yra vyro viešpatavimo pratęsimas, o tai rodo, kad patriarchatas yra mūsų visuomenės skiriamasis bruožas (Charlotte Perkins Gilman, Emma Goldman, Margaret Sanger, Ti-Grace Atkinson, Anne Koend, Adrienne Rich, Kate Millett, Shulamith Firestone). Radikalių feminisčių darbai, labiau negu bet kuri teorija, išryškino ir pabrėžė lyčių struktūrą visuomenėje, t.y. padarė matomu nematomą patriarchatą.

Atskirai reikėtų išskirti neomarksistinio feminizmo poziciją, nagrinėjančią patriarchatą ne kaip kontrolės sistemą, bet kaip viešpatavimo ir pavaldumo santykių gamybos būdą. Šiuo atveju „patriarchalinis kapitalizmas“ apibūdinamas kaip vieninga formacija, jungianti dvejus, esančius tarpusavio sąveikoje, bet egzistuojančius atskirai, gamybos būdus (Folbre 1987). Didelis kiekis feministinės literatūros įrodinėja, kad kapitalizmas ir patriarchatas – socialinio engimo formos – yra labai panašūs (Aguilar, Lacsamana 2004, Waller, Marcos 2005). Sociologiniai stebėjimai gali postuliuoti, kad binarinė lyčių sistema ir ekonominės diskriminacijos sistema veikia vienu laiku bet kurioje visuomenės formacijoje (ar tai būtų kapitalizmas, ar socializmas, ar *post-*, *post-post-*...). Panašių metodologinių pozicijų laikosi postmoderniojo feminizmo šalininkės (Julia Kristeva, Mary Daly, Lucy Irigaray ir kitos), apibūdinančios patriarchatą kaip galios santykių prasmių konstravimo procesą, kurio

raidoje „vyriški“ diskursai tampa dominuojantys, o „moteriški“ – marginalizuojami.

Patriarchato universalumo skelbimas susilaukė negailestingos pačių feminisčių bei įvairių socialinių mokslų atstovų, pirmiausia etnografų, kritikos. Kritikos, kuri atrasdavo dažniausiai ne europines visuomenes, kuriose moterys turėjo tam tikras ekonomines teises, pavyzdžiui, žemės paveldėjimo teisę. Trečiosios bangos feminizmas, kuriam įtaką padarė postmodernizmo idėjos, teigia, kad pasaulio įvairovė ir mobilumas „nebegali remti meta-teorijų (patriarchato), kolektyvinių tapatybių („visų moterų“ priešpriešiais „visus vyrus“) ir svajonių (moterų išlaisvinimo) tam, kad galėtų paremti emancipacijos politiką ar didžiąją naraciją, feminizmą (Coole 1993; 186). Tačiau postmodernistinis (postfeministinis) pasaulis demonstruoja skirtumą ir bendrumų koegzistenciją, o tai savo ruožtu numato įvairių koncepcijų skirtinguose aiškinimo lygmenyse koegzistavimą.

Išsiveržimas iš etnocentrizmo (pirmiausiai Vakarų Europos) ir „dalykocentrizmo“ skatina pripažinti patriarchato kultūrinių formų įvairovę, t.y. pripažinti įvairių patriarchatų egzistavimą. Be abejo, dabartiniu metu daugumoje šalių patriarchatas kaip klasikinė forma neegzistuoja. Nagrinėjant politinę ir istorinę patriarchatų geografiją (skiriamuoju bruožu tradiciškai laikoma privačios sferos

sandara) teigiama, kad dabartiniame pasaulyje egzistuoja trys pagrindiniai „lyčių tvarkos“ tipai – postpatriarchatas, neopatriarchatas ir tarpinis tipas. Postpatriarchalinėje visuomenėje moterys naudojasi autonomija ir viešąja galia, neopatriarchatinėje visuomenėje moterų autonomija yra minimali, galimybė siekti viešosios galios – praktiškai nereali, o tarpinio tipo visuomenėje atsiranda įvairios galios konfigūracijos (Therborn 2004)⁵.

Taigi patriarchatas nėra vientisas (monolitinis) reiškinys pasaulyje. Tačiau net būdamas susiskaidęs į daugybę patriarchatų (dėl skirtingos istorinės kultūrinės raidos, o taip pat dėl globalizacijos ir demokratizacijos įtakos) jis nepraranda savo „esmės“. Esmė išlieka ta pati, nes moters, kaip socialinės kategorijos, atskirties mechanizmai atitinka patriarchato tipą bei institucinį kontekstą.

Teisės požiūriu patriarchatas interpretuojamas kaip moterų (*gender*) diskriminacija. Dabartinė socialinė praktika rodo, kad, nepaisant akivaizdinių feminizmo laimėjimų (moterų ir vyrų lygybės principas pasiekė formalų pripažinimą, moters ekonominis savarankiškumas bei vaidmuo visuomeniniame gyvenime sustiprėjo ir panašiai), moterys didžiąja dalimi užima žemesnę socialinę padėtį palyginti su vyrais. Tebesitęsianti moters diskriminacija (subordinacija, engimas) leidžia dauguma moterų apibūdinti kaip antrarūšes savo šalių pilietes⁶.

⁵ Postpatriarchatas – Šiaurės Amerikos ir dauguma Lotynų Amerikos šalių, Japonija, Korėja, Okeanija, Rytų Europa ir Rusija. Neopatriarchatas – dauguma musulmonų šalių, Indija, agrariniai Kinijos regionai. Tarpinis tipas – Pietų Azija, Pietų ir Vakarų Afrika, Turkija.

⁶ Remiantis liberaliąja politinės teorijos tradicija *pilietybė* apibūdinama pagal trijų tipų teisių kategorijas: tai pilietinės, politinės ir socialinės teisės (Marshall 1964). Pilietybės teisės užtikrina valstybės piliečiams būtina garantijų minimumą lygiateisiškai dalyvauti politiniame, socialiniame ir ekonominiame visuomenės gyvenime. Pilietybės sąvokos analizė, besiremianti feministine koncepcija, parodė, kad visuotinai įprastas pilietybės supratimas (teisių, pareigų, socialinių sutarčių ir dalyvavimo visuomeninėje sferoje požiūriu)

Moters padėties visuomenėje neteisingumo „stabilumas“ neišvengiamai skatina kreipti žvilgsnį į kultūrą kaip vieną svarbiausių priežasčių, ribojančių moters ir vyro lygybės įsitvirtinimą visuomenėje net XXI amžiaus pradžioje. Humanitariniame socialiniame diskurse kultūra suprantama kaip dvasinės ir materialinės vertybės, papročiai ir tradicijos, kurios paprastai atsispindi socialinėje praktikoje. Kultūrą galima suprasti kaip simbolinę struktūrą, ji susideda iš reikšmių, kurias žmogus vartoja bendraudamas su kitais žmonėmis. Kultūra gali būti įsivaizduojama kaip reikšmių sandėlis, „iš kurio be prievartos mes renkames tai, ko mums reikia, tai, prie ko esame įpratę“ (Kavolis 1992; 14). Taigi „įprotis prie“, pavyzdžiui, prie vyro ir moters santykio sistemos arba lyčių tvarkos-galios santykiai tarp moterų ir vyrų (Matthews 1984, Connell 1987), lyčių kontrakto-apsikeitimo (paslaugomis ir panašiai) sutartis tarp moterų ir vyrų (Hirdman 1998)⁷, atkuria rutines socialines praktikas net ir pasikeitus visuomeninei ideologijai ir institucinėms sąlygomis, nes žmonės naudojasi tuo, kas atitinka jų įgūdžius bei poreikius.

Tad įprastinė tvarka, t.y. kultūros esmė, išlieka, nepaisant tariamai akivaizdžių pokyčių. Nes kultūra kaip „simbolinės struktūros turi amžinybės potencialą. Syki įkurdintos žmonių vaizduotėje, jos ten kažkaip ir pasilieka, bent kaip galimybės, kultūrinis archyvas, iš kurio nuolat išnyra ar atgimsta kokiu nors nauju pavidalu tai, kas buvo palaidota“ (Kavolis 1992; 55).

Patriarchatas, arba lyties-*gender* sistema, tariant Gayle Rubin (1975) žodžiais, įtvirtinta kultūroje⁸, ir atitinkamai jo „dvasia“, pirmiausia išreikšta kalboje⁹, daro įtaką socialinių institucijų struktūroms ir individams – moterims ir vyrams.

Valstybė, tiksliau sakant, valstybinė politika moterų ir vyrų lygybės atžvilgiu, yra svariausias veiksnys, transformuojant lyčių tvarką visuomenėje. „Nors valstybė yra patriarchalinė, ji negali išvengti pažangios lyčių politikos. Valsybės, kaip centrinės galios institucionalizacijos pobūdis, ir jos istorinė trajektorija, reguliuojant ir konstruojant lyčių santykius, neišvengiamai daro ją patriarchato išbandymo pagrindine arena.“ (Connell 1994; 163). Frydrichas Engelsas (1985) įrodinėjo, kad individuali san-

---

visiškai neapima moterų kaip piliečių, lygiaverčių vyrams. Valstybės subjektas yra pilietybė, suskirstyta pagal žmogaus lytį (Paterman 1988), etninę kilmę ir rasę (Anthias and Yuval-Davis 1992). O tai reiškia, kad iš tikrųjų moterys savo šalyse neturi visavertės socialinės pilietybės (Squires 2000). Multikultūrinėje tautinėje valstybėje moteris, priklausanti tautinei ar rasienei mažumai, gali turėti net dvigubos diskriminacijos patirtį – lyties ir tautybės ar rasės pagrindu.

⁷ Patikslinti terminai vartojami *gender* studijose (sociologinė kryptis).

⁸ Religija daugeliui šiuolaikinių žmonių yra greičiau kultūrinio identiteto negu tikėjimo simbolis. Tačiau krikščionybėje moteris yra suprantama kaip pavaldi vyrui bei jo interesų šalininkė ir vykdytoja.

⁹ „Patriarchalizmas prarado savo patikimumą kaip plačiai paplitęs politikos pateisinimas ir jos teorija. Tačiau kadangi kalba, prasmė ir pažinimas yra tokia socialinė veikla, kuri lėtai keičiasi bėgant laikui, patriarchalizmo terminai tebeskambėjo ir viešajame, ir privačiame žodynuose. Priežastis, kodėl patriarchalizmo sąvokos neišnyko, kai „racionaliai“ turėjo išnykti, yra labai paprasta, tačiau kartu nepaprastai sudėtinga: sąmoninga politinė teorija yra toks dalykas, kuris kartu yra ir kasdieninio gyvenimo dalis, ir labai nuo jo nutolęs. Teorijos pokyčiai lėtai skverbiasi į amžiaus politinę sąmonę ir žodyną, o prasiskverbę jie nepakeičia visiškai to, kas čia yra; naujos sąvokos, terminai ir jų perteikiamos naujos reikšmės įsilieja į istorijos, tradicijos ir paprastų tiesių suformuotą sudėtingą ir įvairių žmonių kalbos srautą. (Elshtain 2002; 143)

tuoka ir struktūrinis šeimos atskyrimas į atskirą namų ūkį buvo sukurtas vyrų ir vyrams. Branduolinės šeimos (mažos grupės) kūrimo tikslas buvo įtvirtinti tokias žmonos „privačias paslaugas“ vyrams, kaip vaikų gimdymas ir auklėjimas bei namų tvarkymas. Moters paslaugų privatizavimas įsigalėdavo apribojant ir draudžiant moterims dalyvauti „visuomeninėje gamyboje“ už namų ribų. Tokia padėtį, pagrįstą tarnystės vyrui principu, Engelsas vadino žmonos „namų vergija“. Modernybės laikotarpiu tarnystė vyrui (sutuoktiniui) ir tautai (kuri iš esmės yra vyrų bendruomenė) transformavosi į moters šeiminių pareigų diskursą. Kartu moterims įsitraukiant į „visuomeninę gamybą“ už namų ribų, pats moters tarnystės principas buvo taip pat perkeltas į viešąją sferą. Šį principą nuolat kuria ir atkuria profesinės bendruomenės, grupės, kolektyvai. Tokią moters padėtį Engelsas tikriausiai būtų pavadinęs samdomo darbo vergija. Šeima tradiciškai vertinama ir nagrinėjama kaip patriarchyto (arba valstybės) atrama ir tvirtovė. Atitinkamai moterų ir vyrų lygiateisiškumo privačioje sferoje (šeimoje) bei vaiko teisių įtvirtinimas įstatymais leidžia netgi

teigti, kad patriarchytas pralaimėjo demokratijai, bent jau Europos Sąjungos šalyse ir bent jau teisėtarkos lygmenyje. Tačiau, kaip žinoma, pralaimėtas mūšis dar nereiškia pralaimėto karo.

Moters korta ir lyčių politika Baltijos valstybėse

Baltijos valstybės yra vienijamos į bendrą geopolitinį regioną, tačiau dabartinės Estija, Latvija ir Lietuva išlaikė reikšmingus tarpusavio skirtumus. Tarp svarbių socialinės struktūros skirtumų verta išskirti gyventojų skaičių, tarp jų – piliečių dalį, etninę sudėtį ir kultūrinius religinius ryšius. Lietuva, užimanti didžiausią teritoriją, taip pat yra didžiausia pagal gyventojų skaičių tarp Baltijos šalių. Lietuva pasižymi didesniu homogeniškumu tautinėje gyventojų sudėtyje, ir beveik visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai yra šalies piliečiai¹⁰. Tačiau svarbiausiu skirtumu (nagrinėjamos temos atveju) reikia laikyti kultūrinę religinę ribą tarp dviejų šiaurinių Baltijos šalių (Estija ir Latvija) ir pietinės (Lietuva), kuri iš dalies sutampa su politinėmis valstybių sienomis¹¹.

¹⁰ 2006 metais bendras gyventojų skaičius siekė: 1.32 milijono Estijoje, 2.29 milijono Latvijoje ir 3.39 milijono Lietuvoje. Visose trijose valstybėse apie 70% gyventojų yra miesto gyventojai. Etniniai estai sudaro 68% visų gyventojų Estijoje, latviai – 59.0% Latvijoje ir lietuviai – 84.6% Lietuvoje (2007). Pagal gyventojų surašymo duomenis 20.1% visų Estijos gyventojų ir 25.5% visų Latvijos gyventojų neturėjo šių valstybių pilietybės 2000 metais, o Lietuvoje 98.9% visų gyventojų buvo valstybės piliečiai 2001 metais. (Moterys ir vyrai Lietuvoje 2006).

¹¹ Dabartiniai estai mano, kad stipriausiai jie susieti su Šiaurės šalimis dėl giles kultūrinės ir religinės įtakos, įgytos per šimtmečius tęsusių skandinavų kolonizaciją ir įsikūrimą Estijoje. Daugumos latvių identitetas atspindi stiprią kultūrinę ir religinę ilgaamžę vokiečių ir skandinavų kolonizaciją ir įsikūrimą Latvijoje. Tačiau Rytų Latvija (Latgala) išsaugo stiprią lenkų ir rusų kultūrinę ir lingvistinę įtaką. Protestantai liuteronai, estų stačiatikiai ir baptistai yra skaitlingiausios religinės grupės Estijoje. Dauguma latvių yra protestantai liuteronai, reikšminga mažuma yra rusų ortodoksai, dauguma Rytų Latvijos gyventojų yra Romos katalikai. Lietuvoje, kurioje laimėjo kontrreformacija, virš 80% gyventojų laiko save Romos katalikais. Šaltinis: *U.S. Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs*, August 2007. Estonia: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5377.htm>; Latvia: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5378.htm>; Lithuania: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5379.htm> & <http://www.stat.gov.lt/en/pages/view/?id=2177>

Nors Baltijos valstybių kultūra vystėsi krikščioniškos kultūros erdvėje, skirtumai tarp protestantų ir katalikų leidžia aiškinti tam tikrus pasaulėžiūrų, realybės interpretavimo ir panašiai skirtumus; šie skirtumai ryškiausiai atsispindi nacionalinių elito grupių veikloje.

Tačiau lyčių politikos srityje vis dėlto galima aptikti daugiau bendrumo nei skirtumų. Visi ryškūs naujosios istorijos makrosocialiniai ir politiniai pokyčiai Baltijos šalyse, kaip ir daugumoje Centinės Rytų Europos šalių, apimdavo moterų ir vyrų lygybės aspektą. Vienokiu ar kitokiu būdu moterų judėjimai Baltijos šalyse buvo susieti su nacionalinio išsivadavimo judėjimais ir dabartinių tautinių valstybių kūrimu (devynioliktojo amžiaus pabaiga, dvidešimtojo amžiaus pradžia) ir atkūrimu (dvidešimtojo amžiaus pabaiga). Visais atvejais, įskaitant komunistinio režimo laikotarpį (1940–1991), politiškai aktyvios moterys turėjo derėtis ir ieškoti kompromisų su nacionaliniais lyderiais. Moterų įsitraukimą į nacionalinę viešąją sferą lydėjo dviguba retorika (moters padėties atžvilgiu), siekianti tiek progresyvių, tiek konservatyvių tikslų.

Viena vertus, dabartinių tautų kūrėja, inteligentija, ieškojo, kūrė ir atkūrė tautinius mitus su stiprios ir žymios moters įvaizdžiais; siekė pademonstruoti, kad tam tikra moterų lygybė tradiciškai yra nacionalinės kultūros

dalis. Šiuo atveju Lietuva, skirtingai negu Estija ir Latvija, gali remtis teisinių dokumentų rinkiniais – Lietuvos Statutais (1529, 1566 ir 1588), iš esmės galiojusiais iki 1840 metų, užtikrinančiais tam tikras socialines ir ekonomines Lietuvos moterų teises¹². Kita vertus, nuosekliai kuriamas ir pabrėžiamas moters kaip nacionalinių (t.y. konservatyvių) vertybių sergėtojos vaidmuo tautos ar šalies gyvenime.

Visais atvejais tiek naujų (atkurtų) tautinių Baltijos valstybių, tiek Pabaltijo socialistinių respublikų lyderiai meistriškai naudojo „moters kortą“ kaip nacionalinės raidos modernizacijos ir demokratizacijos, tautos lygybės ar net pranašumo prieš Vakarų šalis įrodymą. Pavyzdžiui, Baltijos valstybių moterims politines teises suteikė laikinosios naujųjų nepriklausomų valstybių konstitucijos 1918 m.; t.y. moterys turėjo teisę rinkti ir būti išrinktos į savo šalių parlamentus ir šitaip dalyvauti valstybės valdyme anksčiau nei daugelyje Vakarų Europos valstybių¹³. Dabartinėje Baltijos valstybių politinėje istorijoje moterų pažangai sprendimų priėmimo lygmenyje atstovauja Ene Ergma, Estijos parlamento pirmininkė (2003–2006, 2007–), Vaira Viķe-Freiberga, Latvijos prezidentė (1999–2007) ir Kazimiera Danutė Prunskienė, pirmoji Lietuvos ministrė pirmininkė po Nepriklausomybės atkūrimo (1990–1991) bei Dalia Grybauskaitė, Lietuvos prezidentė (2009–)¹⁴.

¹² Pirmajame Lietuvos Statute (1529) buvo įtvirtintos moterų teisės į palikimą bei moterų teisę lankyti susirinkimus. Įrašytas straipsnis, saugantis moteris nuo smurto.

¹³ Tačiau reikia pažymėti, kad lygių moterų ir vyrų teisių pripažinimas Baltijos valstybių konstituciniame lygmenyje įvyko ilgamečio moterų judėjimų aktyvumo dėka. Pavyzdžiui, Lietuvos moterų susivienijimas moterų teisėms ginti įsteigtas 1905 m., Baltijos šalių moterų sąjunga – 1909 m.

¹⁴ Kad ir kaip ironiškai skambėtų, bet kol kas vienintelė moteris, realiai turėjusi sprendimų priėmimo galią aukščiausiam lygmenyje visose trijose Baltijos valstybėse ir suvaidinusi lemiamą vaidmenį ilgainiui išbraukiant Lietuvą iš politinio žemėlapių, buvo vokiečių kilmės Rusijos imperatorienė Jekaterina Antroji (1762–1796), Lietuvos Didžioji Kunigaikštienė (1795–1796).

Nenagrinėjant rinkiminės sistemos ypatumų ir prezidento įgaliojimų kiekvienoje Baltijos valstybėje, reikia turėti omenyje, kad Ene Ergma, Vaira Viķe-Freiberga ir Kazimiera Danutė Prunskienė buvo išrinktos į postus pačių parlamentarų kaip laimėjusių parlamentinius rinkimus partijų atstovės. 2009 m. populiariausia nepriklausoma kandidatė į Lietuvos prezidentus, ES komisarė Dalia Grybauskaitė, sugebėjo įgyti svarbiausių Lietuvos politinių partijų pasitikėjimą ir palaikymą. Tačiau jai, skirtingai nei Vairai Viķe-Freibergai, reikėjo dar laimėti tiesioginius prezidento rinkimus, t.y. patraukti savo pusėn paprastus rinkėjus – moteris ir vyrus.

Socialinė politinė praktika rodo, kad moterys yra iškkeliamos ir išrenkamos į aukščiausius politinius postus paprastai esant „tinkamų“ vyrų kandidatų krizei politinėje rinkoje. Kita vertus, moters išrinkimas į tam tikrą politinį postą iš karto kvestionuoja šio posto suteikiamą galią. Pavyzdžiui, vienintelė moteris Lietuvos respublikos 15-oje vyriausybėje (2008.12.04) yra krašto apsaugos ministrė, konservatorė Rasa Juknevičienė. Šis paskyrimas gali būti interpretuojamas, viena vertus, kaip vienas iš „moters kortos“ panaudojimo atvejų reprezentuojant Lietuvos modernumą tarptautinėje arenoje, kita vertus, kaip šio posto suteikiamos galios ribotumas, nes Lietuva yra NATO aljanso narė.

Nors galia yra belytė ir bet kurio lyderio sėkmė priklauso tiek nuo iškeltų politinių tikslų, tiek nuo asmeninių gebėjimų suburti jį palaikančią komandą iškeltiems tikslams pasiekti, moterys aukščiausiuose politinėse postuose byloja apie patriarchatinės lyčių tvarkos demokratizaciją, skatinamą ilgametės lyčių

lygybės politikos įgyvendinimo. Kaip minėta, Baltijos valstybėse lyčių lygybės politikos įgyvendinimas prasidėjo atkuriant (Lietuvos atveju) arba sukuriant (Estijos ir Latvijos atveju) nacionalines valstybes dvidešimtojo amžiaus antrame dešimtmetyje.

Lyčių lygybės politikos raidos etapus Baltijos valstybėse galima išskirti remiantis politinės santvarkos periodizacija. Moterų emancipacija yra lyčių lygybės politikos esmė. Atitinkamai lyčių lygybės raidoje galima skirti *moters neužbaigtos emancipacijos, sustingusios emancipacijos, imituotos emancipacijos ir lyčių lygybės integracijos strategijos (gender mainstreaming)* etapus. Tarpukario Baltijos valstybių autoritariniai režimai nebuvo palankūs demokratijos vystimuisi, o lyčių lygybės politika iš esmės apsiribojo konstitucinių moterų teisių pripažinimu. Lyčių lygybės politika, o iš tikrųjų jos nebuvimas, gali būti apibūdinta Vytauto Kavolio (1992) žodžiais – kaip *neužbaigta moters emancipacija*.

Komunistinio režimo laikotarpiu lyčių lygybės politika vyko vadinamojo „moters klausimo“ sprendimo kontekste. Moterys gavo teisę į darbą ir motinystę kaip pareigą. Dauguma moterų buvo priverstos derinti tarnybines ir šeimynines pareigas dažnai neturėdamos kitokio pasirinkimo dėl ekonominių priežasčių, – šitaip buvo suformuotas *ištekejusios ir dirbančios motinos* modelis. Lyčių lygybės politika buvo grindžiama valstybiniu paternalizmu ir atitinkamai kontrole. Pavyzdžiui, šeimos planavimo srityje, kuri yra motinystės ir vaikystės apsaugos sistemos dalis, valstybė, suteikusi teisę į abortus (1955), bet neįstengusi rūpintis šiuolaikinės kontracepcijos diegimu, faktiškai bausdavo abortu moteris, reguliuojančias

vaikų skaičių šeimoje, už reprodukcinės funkcijos neatlikimą. Iš esmės moters klausimo sprendimo būdai, ar tai būtų moters įsitraukimo į darbo rinką, ar nuo 1980-jų „sugrįžimo“ į šeimą valstybinės šeimos politikos priemonėmis skatinimas, siekdavo užtikrinti žmoniškųjų išteklių valdymą sprendžiant išskylančias SSSR ekonominės problemas – pokario šalies rekonstrukciją, ekonomikos modernizavimą Šaltojo karo metais ir paskutinio SSSR gyvavimo dešimtmečio ekonominę stagnaciją.

Komunistinė lyčių lygybės politika tapo kritikos objektu praktiškai tik Gorbačiovo „persitvarkymo“ laikotarpiu. Vienašališkos (neokonservatyvios) kritikos dėmesio centre atsидūrė tik dirbančios motinos modelis, nes su juo buvo siejami pokyčiai šeimos ir santuokos institute bei reproduktyviniame gyventojų elgesyje. Moterų užimtumas darbo rinkoje (ir net visumoje geresnis negu vyrų išsilavinimas) buvo laikomas vienu iš svarbiausių santuokos nestabilumo ir gimstamumo mažėjimo priežasčių. O tokie reiškiniai, kaip moterų „atlyginimo atotrūkis“ ar „stiklinės lubos“, praktiškai nebuvo reflektuojami, įvardijami ir kritikuojami viešojoje erdvėje. „Sovietinė“ lyčių lygybės politika gali būti apibūdinama kaip *sustingusi moters emancipacija*, nes valstybė suteikė moterims dalyvavimo viešojoje sferoje sąlygas, bet tuo pačiu metu neužtikrino ir net nenagrinėjo mechanizmų moterų diskriminacijai išvengti.

Baltijos valstybių, kaip ir visų Vidurio ir Rytų Europos šalių, atgimimas buvo grindžiamas tokiais fundamentaliais paklydimais kaip „istorijos grįžtamumas“, t.y. tikėtasi, kad komunistinio režimo laikotarpį galima „ištrinti“ iš šalių istorijos ir šitaip užtikrinti valstybės politinį ir ekonominį tęstinumą (Giordano

1993). Nacionalizmo atgimimas ir feminizmo niekinimas – vienas pagrindinių Baltijos valstybių atkūrimo paradoksų. Tačiau nacionalizmas ir antifeminizmas tarpusavyje yra susieti, nes nacionalinė idėja traktuoja tautą ir šeimą vienybėje ir atitinkamai skiria tautiškai-sąmoningai moteriai pagrindinį vaidmenį tautos atkūrimo. Ironiška, kad aštuntojo dešimtmečio sovietinės šeimos ideologijos ir politikos tikslai – didinti gimstamumą, užtikrinantį darbo jėgos atkūrimą, skatinti moters „gražinimą“ į šeimą, kad liktų daugiau laisvų darbo vietų ir sumažėtų valstybės išlaidos ikimokyklinio ugdymo institucijoms – atkurtose Baltijos valstybėse buvo suvokiami kaip būtini tautiniam atgimimui, bet pabrėžiamos ne ekonominės, o ideologinės dingstys – tautos atkūrimas ir gausinimas, tautinės individualybės ir asmenybės ugdymas ir panašiai. Taigi lyčių lygybės raida buvo nukreipta į tarpukario *neužbaigtos moterų emancipacijos* etapo sugrįžimą.

Lyčių lygybės politika Baltijos valstybių pokyčių laikotarpyje gali būti apibūdinta kaip *imituota emancipacija*, nes moterys, praradamos tam tikras socialines garantijas, neprarado konstitucinių teisių; ir net reproduktyvinės teisės nebuvo legaliai apribotos. Kartu moterys, kaip tautos sudėtinė dalis, buvo išlaisvintos nuo totalitarizmo.

Baltijos valstybių demokratizavimą lydėjo pilietinės visuomenės (trečiojo sektoriaus) kūrimas. Kova (padrąsinta ideologinės ir finansinės Vakarų šalių feminisčių pagalbos) su *gender* aklumu, atviru seksizmu darbo rinkoje, šeimų (ypač vienišos motinos šeimų) nukurdimu ir smurtu prieš moteris bei vaikus tapo keletu moterų politikų, o taip pat akademinės srities moterų politiniu tikslu, taip

pat ir profesinių interesų tema, moterų nevyriausybinų organizacijų (NVO) veiklos sritimi. Politinę ir socialinę refleksiją lyčių lygybės klausimams sužadino tiek moterų aktyviųjų veikla, tiek Baltijos valstybių narystės Europos Sąjungoje siekiai. Tarp svarbių valstybės tinkamumo stojimui į ES įrodymų buvo ES prioritetų įgyvendinimas nacionaliniame lygmenyje. Vienas ES politikos prioritetų yra *lyčių lygybės integracijos strategija* – LLIS-GM (*gender mainstreaming*)¹⁵.

LLIS-GM traktuojama kaip lyčių lygybės įgyvendinimo visuose visuomenės lygmenyse strategija, grindžiama stebėjimo organizavimu, taikomu priimant politinius sprendimus ir siekiant užtikrinti vienodą moterų ir vyrų interesų paisymą bei subalansuotą moterų ir vyrų atstovavimą visuose lygmenyse, kuriuose turi būti priimami sprendimai. LLIS-GM kaip pasaulinio masto politinė koncepcija atsirado įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose po 3-osios JT Pasaulio moterų konferencijos Nairobyje (1985) ir buvo patvirtinta 4-ojoje JT Pasaulio moterų konferencijoje Pekine (1995). Pastaruoju metu, ypač po Europos Bendrijos Amsterdamo sutarties (1997), ji plėtojama įvairių Europos tarptautinių ir nacionalinių organizacijų veiklose. LLIS-GM politikos esmė – išmintingai panaudoti žmogiškuosius išteklius remiant moterų ir vyrų lygybę, nes ES pripažino, kad svarbus žmogiškųjų išteklių potencialas yra moterų kaip intelektualinės darbo jėgos panaudojimas.

Ši tikslą atliepia trys uždaviniai: 1) lygaus požiūrio į moteris ir vyrus užtikrinimas; 2) pozityvūs veiksniai – specialios priemonės nepalankiai individo padėčiai kompensuoti; 3) veiklos kryptys lygybės link (*mainstreaming equality*) – lyčių lygybės principo integravimas į sistemas, struktūras, institucijas, programas, įvairią politiką ir praktiką (Rees 1998). Visi trys uždaviniai lyčių lygybės užtikrinimui turi būti taikomi lygiagrečiai. Numatyta, kad LLIS-GM negali pakeisti jau veikiančių mechanizmų ir politinių programų vyrų ir moterų lygių galimybių užtikrinimo srityje; tai veikiau yra nauja fundamentali strategija ir tradicinės politikos papildymas lygių teisių ir galimybių srityje. LLIS-GM paskirtis – aktyvinti egalitarinius procesus visuomenėje apskritai, tad kiekvienoje šalyje ji turi būti kruopščiai išsiaiškinta ir pritaikoma atsižvelgiant į vietos sąlygas. Taigi LLIS-GM atliepia lyčių politikos perėjimą nuo vertikalaus (specialaus) požiūrio į moterų klausimus prie horizontalaus *gender* santykių diskurso.

ES ryžtas įgyvendinti LLIS-GM atsispindi tokiose dokumentuose, kaip *2001–2005 m.m. Lyčių lygybės strategijos pagrindai (Framework Strategy on Gender Equality 2001–2005)*¹⁶, ir *2006–2010 m.m. Lygybės tarp moterų ir vyrų gairės (A Roadmap for Equality between Women and Men 2006–2010.)*¹⁷. LLIS-GM gali būti vertinama kaip lyčių kompromiso (derybų) politika, nes ji, pripažindama lyčių skirtumus tarp moterų ir vyrų, remia moterų integra-

¹⁵ Šaltinis: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/gender_mainstreaming/general_overview_en.html

¹⁶ Šaltinis: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/gender_mainstreaming/practice_en.html

¹⁷ Šaltinis: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/mar/com06092_roadmap_en.pdf

ciją į vyrų institucinę ir simbolinę tvarką be esminių pokyčių tvarkos struktūroje. LLIS-GM, be abejo, yra europinio feminizmo, jo materialistinės, egalitarinės krypties politinė pergalė ir svarbus žingsnis demokratizuojant patriarchatą.

LLIS-GM įsiskverbimas į institucinę ir simbolinę tvarką yra ilgalaikis procesas, nes turi būti įveikti patriarchalinio diskurso principai. Todėl dabartinėje praktikoje LLIS-GM gali būti įgyvendinta tik vadovaujantis lygios moterų ir vyrų reprezentacijos sprendimų priėmimų principais. LLIS-GM įgyvendinimas transnacionaliniame lygmenyje atspindi dabartinę ES struktūrose. ES direktyvos neturi įstatymo statuso ir yra vertinamos kaip rekomendacijos nacionalinėms vyriausybėms ir tarpininkams, todėl vyriausybės turi laisvę vadovautis ar atmesti ES direktyvas nacionaliniame lygmenyje.

Galima teigti, kad Lietuva stojimo į ES išvakarėse žymiai atsakingiau žiūrėjo į ES politiką lyčių lygybės srityje, palyginti su Estija ir Latvija; tokiam požiūriui didelę įtaką, be abejo, turėjo didesnis Lietuvos moterų politinis aktyvumas. Lietuva viena pirmųjų Vidurio ir Rytų Europos šalyse institucionalizavo moterų studijas kaip akademinę discipliną. Pirmas moterų studijų centras (pertvarkytas į Lyčių studijų centrą 2002 metais) buvo įkurtas Vilniaus universitete 1992 metais; šio metu Lietuvoje veikia keturi lyčių studijų centrai. O pirmi moterų ir/ar lyčių studijų centrai Estijoje įsikūrė 1995 metais ir Latvijoje – 1998 metais. 1995 metais Lietuvoje, vienintelėje Bal-

tijos valstybėje, buvo įsteigta Moterų partija (pirmininkė Kazimiera Danutė Prunskienė), kuri, siekdama išplėsti partijos įtaką visuomenėje ir politikoje, pakeitė pavadinimą į *Naujoji demokratija-Moterų partija (1998 m.)*. 2001 m., susijungusi su Lietuvos valstiečių partija, ji sudarė Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjungą (VNDS). Lietuva buvo pirmą kartą tarp Vidurio ir Rytų šalių, priėmusi *Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą* 1998 metais, kurį 2005 metais pakeitė *Lygių galimybių įstatymas*. 1999 metais buvo įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių tarnyba.

Lietuvos pažangą LLIS-GM srityje pripažino ES, nutardama steigti Vilniuje (2007) Europos Lyčių lygybės institutą (*European Institute of Gender Equality – EIGE*). Transnacionalinio instituto steigimas yra aiškus politinis pranešimas apie lyčių lygybės svarbą Europoje, nacionaliniame ir vietiniame lygmenyse¹⁸. Tačiau LLIS-GM įgyvendinimo Lietuvoje tyrimai (Taljunaite 2005) rodo, kad dabartinė moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo organizacinė praktika, kuriai trūksta atsakingumo lyčių klausimų paskirstymo tarp įvairių valstybinių institucijų ir lyčių biudžeto (*gender budgeting*) srityse, gali būti traktuojama kaip pasišalinimas nuo centralizuotos atsakomybės už lytį. Atsakingumo „transversalumas“ nenumato esminių pokyčių politikos kūrimo struktūrose ar praktikoje, todėl LLIS-GM lieka atskira politikos erdve.

Kaip nebūtų keista, bet manipuliavimas kultūriniais-religiniais ryšiais su Šiaurės šalimis praktiškai neturėjo įtakos LLIS-GM rėmimui

¹⁸ Šaltinis: EU Business - 01/12/2006 - copyright © 2006 EUbusiness Ltd. <http://www.eubusiness.com/Social/061201193740.99f0355e>

Estijoje ir Latvijoje. Estijos ir Latvijos vyriausybės apsiribojo tik būtiniausias formalumais lyčių lygybės įstatymų srityje. *Lyčių lygybės įstatymas (Act on Gender Equality)* Estijoje įsigalėjo tik stojimo į ES dieną – 2004 m. gegužės 1 d., o Latvijoje lyčių lygybės strategijos ir iniciatyvos, išreikštos tokiose Latvijos Gerovės ministerijos dokumentuose, kaip *2001 m. Lyčių lygybės iniciatyva (The Gender Equality Initiative)* ir *Lygios galimybės kiekvienam Latvijoje (Equal Opportunities to Everybody in Latvia)*, liko tik projektais.

Reikėtų pažymėti, kad Latvijos Seimas, išrinkęs Vairą Viķe-Freibergā Latvijos prezidentė, 1999 metais simboliškai „aplenkė“ visas Baltijos valstybes įgyvendindamas LLIS-GM, o kartu užkirto kelią bet kurioms rimtoms diskusijoms dėl moterų teisių ir galimybių apribojimų Latvijoje. Latvijos atvejis taip pat rodo, kad moteris, turinti aukščiausią sprendimų priėmimo postą, dar neužtikrina, kad ji praktiškai parems ir/ar skatins politinę ir socialinę refleksiją lyčių lygybės klausimais. Taigi, kad ir kokie būtų LLIS-GM įgyvendinimo trūkumai, politiškai angažuotos Lietuvos moterys sugebėjo išnaudoti stojimo į ES politines galimybes, skatinančias nacionalines vyriausybės derinti nacionalinę politiką ir ES prioritetus atsižvelgiant į visų Lietuvos žmonių naudą.

Demokratijos ir patriarchyto matavimas

Socialinės teorijos sudaro empirinių tyrimų pagrindą. Dabartiniu metu socialiniams reiškiniams matuoti, t.y. patvirtinti, paneigti

ar sukurti naują socialinę teoriją, naudojami kiekybiniai ir kokybiniai metodai arba jų derinys. Polemika dėl kiekybinių duomenų panaudojimo, vertinant moterų padėtį visuomenėje feminisčių aplinkoje, praktiškai išsismė beveik prieš dvidešimt metų (Reinharz 1992). Šiuo metu ir kiekybinė, ir kokybinė metodika naudojama moters statusui visuomenėje tikrinti. Tačiau, svarstant moterų ir vyrų lygybės/nelygybės klausimus, geriausiu argumentu tebelaikoma skaičių magija. Kiekybinis moterų atstovavimas bet kurioje ekonomikos ir valstybės valdymo srityje dažniausiai yra panaudojamas demonstruojant demokratijos lygmenį šalyje. Tačiau likę už šios prezentacijos ribų skaičiai byloja ir apie patriarchyto lygmenį visuomenėje. Demokratijos ar patriarchyto aspekto pabrėžimas, interpretuojant socialinių tyrimų duomenis, iš esmės priklauso tik nuo tyrėjo/os pozicijos. Pavyzdžiui, 18 proc. moterų Lietuvos XI-jame Seime (2008) gali būti pateikiami kaip politinės elito demokratizacijos įrodymas, tačiau likusieji 82 proc. vyrų, t.y. didžioji dauguma, byloja apie stiprias patriarchyto pozicijas bent Lietuvos politiniame gyvenime¹⁹.

Demokratija, skiriamasis dabartinės civilizacijos bruožas, įsigalėjo moterų politinėje reprezentacijoje, palikdama patriarchytui „pilkojo generolo“ vaidmenį. Tačiau patriarchyto sąvokos išstūmimas iš politinės kalbos ar, tiksliau sakant, nutylėjimas, iš tikrųjų reiškia ne patriarchyto nugalėjimą visuomeniniame gyvenime, bet jo gebėjimą keistis. Moterų pažanga, su kuria siejama demokratija, priešpriešinama moterų diskriminacijai, t.y.

¹⁹ Šaltinis: http://lt.wikipedia.org/wiki/2008-2012_m._Seimas, paskaičiuota autorės.

1 lentelė. Lyčių atotrūkis Baltijos valstybėse

Metai/šalių skaičius	vieta	vieta	vieta	LAI
	2006 (118)	2007 (128)	2008 (130)	2008 (130)
Švedija	1	1	3	0.8139
Norvegija	2	2	1	0.8239
Suomija	3	3	2	0.8195
Latvija	19	13	10	0.7397
Lietuva	21	14	23	0.7222
Estija	29	30	37	0.7076
Rusijos Federacija	49	45	42	0.6994

Šaltinis: Ricardo Hausmann, Laura D. Tyson, Saadia Zahidi, (eds.) *The Global Gender Gap Report*. 2006; 2007; 2008.

patriarchatui. Pastaruoju metu įgaunantys populiarumą sociologiniai terminai *įtraukimas-atškirtis* (*inclusion-exclusion*) politinėje terminologijoje atliepia „tradicinį“ terminą – demokratija-patriarchatas.

Baltijos valstybėse sisteminiai tyrimai moterų-lyčių studijų srityje prasidėjo atkūrus valstybingumą. Moterų diskriminaciją pradėjo analizuoti socialinės srities mokslų atstovės Estijoje: Anu Narusk, Anu Laas, Marju Lauristin, Reinas Voormanas ir kt. Latvijoje – Parsla Eglite, Ilze Trapenciere, Inna Zarina, humanitarė Irina Novikova ir kt. Lietuvoje – Giedrė Purvaneckienė, Alina Žvinklienė ir kitos. Dvidešimto amžiaus pabaigoje ir dvidešimt pirmojo pradžioje į tyrimus įsitraukė Meilutė Taljūnaitė, Angelė Vosyliūtė bei jauna tyrėjų karta – Jolanta Reingardė, Sigita Kraniauskienė, Ingrida Gečienė ir kt. Maskulinizmą tirti pradėjo Lilija Kublickienė, o tęsia – Artūras Tereškinas, Arnas Zdanevičius ir kt. Humanitarinei lyčių studijų kryptčiai atstovauja Marija

Aušrinė Pavilionienė, Dalia Marcinkevičienė, Solveiga Daugirdaitė, Margarita Jankauskaitė ir kt.²⁰ Moterų-lyčių tyrimų rezultatai rodo, kad dabartiniame Baltijos valstybių gyvenime aptinkami įvairūs patriarchato požymiai.

Norint apibūdinti demokratijos ir patriarchato lygmenis Baltijos valstybėse, verta panaudoti transnacionalinių lyginamųjų kiekybinių tyrimų rezultatus. Nuo 2005 metų Pasaulio ekonominis forumas (*The World Economic Forum – WEF*) pradėjo skaičiuoti lyčių atotrūkio indeksą – LAI (*Gender Gap Index – GGI*)²¹, grindžiamą ekonominio dalyvavimo galimybių, edukacinių pasiekimų, politinio įgalinimo (*empowerment*) ir sveikatingumo kriterijais.

Bendra trijų atliktų *Globalinio lyčių atotrūkio ataskaitų* išvada: nors moterų ir vyrų prieinamumas prie sveikatos apsaugos ir išsilavinimo – praktiškai lygus, lygios moterų prieinamumo galimybės mažėja tada, kai prieinamumo galimybės susiejamos su politinio

²⁰ Atsiprašau kolegų, ypač humanitarinių mokslų srities, kad paminėjau ne visas pavardes.

²¹ LAI-GGI naudoja skalę nuo 0 iki 1: 0 = nelygybė, 1 = lygybė.

arba ekonominio sprendimų priėmimo sritimis. Pateikti 1 lentelėje duomenys rodo, kad pirmaujanti Šiaurės šalių pozicija sprendžiant lyčių lygybės klausimus įrodoma remiantis tiek įstatymine baze, tiek statistiniais paskaičiavimais. Kad ir kokie būtų lyčių lygybės paradoksai ir nesuderinamumai (Bergqvist 1999), Šiaurės šalys tebėra sėkmės modeliai.

Socializmo laikotarpiu Centrinės ir Rytų Europos moterys žymiai geriau reprezentuotos darbo rinkoje nei moterys iš Vakarų šalių (Griffin 2002). Perėjimo prie rinkos ekonomikos laikotarpiu būsimos ES-10 šalys susidūrė su bedaryste, moterų skaičius darbo rinkose ėmė mažėti. Tačiau Baltijos šalių moterų skaičius darbo rinkose išlieka pakankamai aukštas palyginti su ES vidurkiu, bet žemesnis palyginti su Šiaurės šalimis²². 2006 metais Latvija ir Lietuva priartėjo prie šalių, turinčių mažiausią „lyčių atotrūkį“, dvidešimtuko, bet gerokai atsilieka nuo pirmaujančių Šiaurės šalių. 2007 metais Latvijoje ir Lietuvoje ryškiausiai, palyginti su kitomis šalimis, sumažėjo lyčių atotrūkis dėl moterų ir vyrų dalyvavimo darbo rinkoje ir darbo užmokesčio išlyginimo. Tačiau 2008 metais Latvijoje moterų ir vyrų galimybių atotrūkis ir toliau mažėjo, pirmiausia dėl galimybių išlyginimo (išsilavinimo ir sveikatingumo srityje), o Lietuvoje vėl šoktelėjo į viršų dėl sumažėjusio moterų skaičiaus tarp teisininkų, vyresniųjų tarnautojų ir vadovų. Estija tradiciškai atsilieka nuo Latvijos ir Lietuvos, pirmiausia dėl aukščiausio ES lyčių ato-

trūkio darbo užmokesčio srityje (kuris 2008 m. pasiekė 30.3 proc., pavyzdžiui, Italijoje jis buvo mažiausias – tik 4.4 proc.).

Baltijos valstybių moterų padėtis yra žymiai arčiau lyčių galimybių lygybės negu buvusioje metropolijoje – Rusijos Federacijoje, kuri palaipsniui gerina savo rodiklius, pirmiausiai siekdama išlyginti padėtį moterų dalyvavimo darbo rinkoje, o taip pat išsilavinimo ir sveikatingumo srityse. Tačiau visoms Baltijos valstybėms, kaip ir Rusijos Federacijai, reikia įdėti nemažai ilgalaikių pastangų tam, kad sumažėtų lyčių atotrūkis politinio įgalinimo srityje.

Globalinio lyčių atotrūkio ataskaitų duomenys leidžia manyti, kad egzistuoja tam tikras ryšys tarp šalies lyčių atotrūkio dydžio ir ekonominės gerovės, bent jau ES lygmenyje. Atitinkamai lyčių atotrūkio mažinimas ES šalyse turėtų skatinti jų ekonominę raidą ir šitaip užtikrinti ES konkurencingumą globalioje rinkoje.

ES, rinkdama ir analizuodama kiekybinius lyčių duomenis, priversta pripažinti, kad nors teisinė apsauga – gerėja, diskriminacija ES šalyse ir toliau egzistuoja. Vienas svarbiausių veiksnių kovojant su bet kuria diskriminacijos forma – jos reiškinių suvokimas tarp „paprastų“ piliečių.

2006 m. *Diskriminacijos ir neįgybės Europoje apžvalgos (A Survey about Discrimination and Inequality in Europe 2006)*²³ duomenys verčia manyti, kad Lietuva, nors ir turinti pa-

²² Pavyzdžiui, 2005 metais moterų užimtumo lygis (15–64 metų amžiaus) siekė 56.3% ES šalyse, 62.1% Estijoje, 59.3% Latvijoje, 59.4% Lietuvoje ir 71.9% Danijoje, 66.5% Suomijoje, bei 70.2 % Švedijoje. (Moterys ir vyrai Lietuvoje 2006).

²³ Šaltinis: European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (publication: 23/01/2007); http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/index.cfm?&page_id=95

žangesnę įstatyminę lyčių lygybės bazę, išlieka labiau patriarchalinė nei Estija ar Latvija. Apžvalgos duomenys rodo, kad lyčių diskriminacijos suvokimo lygis Lietuvoje atitinka ES-25 vidurkį (35 proc. palyginti su 40 proc.), kai tik 21 proc. Latvijos ir 29 proc. Estijos gyventojų laikosi nuomonės, kad lyčių diskriminacija yra plačiai paplitusi jų šalyse. Tačiau 25 proc. Lietuvos, 23 proc. Latvijos ir 20 proc. Estijos gyventojų jaučia, kad lyčių diskriminacija padidėjo per pastaruosius penkerius metus, ES-25 vidurkis šiuo klausimu siekė 27 proc. Kartu Baltijos žmonės yra mažiau jautrūs lyčių nelygybei (negu rodo ES-25 vidurkis). 33 proc. ES-25, 21 proc. Lietuvos, 17 proc. Estijos ir 14 proc. Latvijos respondentų mano, kad visuomenė nėra palanki moterims. Kaip galima tikėtis, moterys, dažniau negu vyrai, linkusios teigti, kad moterų padėtis – blogesnė.

Analizuojant pateiktos apžvalgos duomenis galima atsižvelgti į *1-os lentelės* (2006 m.) duomenis, kai Baltijos valstybės išgyveno ekonominį bumą. Dabartinė ekonominė krizė, be abejo, turėjo įtakos 2008 m. LAI pokyčiams Baltijos valstybėse ir turėtų pakoreguoti pakartotinio tyrimo, jei toks įvyktų, duomenis.

Taigi Baltijos žmonių nuomonė apie lyčių diskriminaciją jų šalyse tik iš dalies sutampa su „vidutinio“ europiečio nuomone (Lietuvos atveju) arba yra netgi palankesnė lyčių tvarkos atžvilgiu savo šalyse (Latvijos ir Estijos atveju). Rodos, Lietuvos žmonės yra jautresni lyčių diskriminacijai negu Latvijos ir Estijos gyventojai dėl Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos ir plačios bei adekvačios lyčių lygybės klausimų prezentacijos nacionalinėje žiniasklaidoje. Tai savo ruožtu skatina socialinę refleksiją lyčių lygybės/diskriminacijos

reiškiniams visuomenėje. Tačiau apskritai Baltijos šalių žmonės, palyginti su „vidutiniu“ europiečiu, mažiau linkę vertinti moters padėtį visuomenėje kaip blogesnę vyro padėties atžvilgiu.

Vertindamas Baltijos šalių duomenis optimistas galėtų pasakyti, kad naujos ES narės moterų padėtis atžvilgiu yra labiau demokratinės arba mažiau patriarchalinės, negu kai kurios ES senbuvės. Pesimistas galėtų pasakyti, kad apžvalgos duomenys demonstruoja *gender* aklumą, kuris išliko nuo sovietmečio laikų, ir LLIS-GM neveiksmingumą ar trūkumą nacionaliniame lygmenyje. Bet kuriuo atveju Lietuvos dėmesys lyčių lygybės klausimams ir Estijos bei Latvijos praktiškas jų ignoravimas turėjo įtakos Baltijos valstybių gyventojų lyčių diskriminacijos suvokimo skirtumams.

Išvados. Amžinas patriarchatas?

Žodis „patriarchatas“ ir jo vediniai globalizacijos eroje, kuri iš esmės yra tik dabartinė vėlyvojo kapitalizmo forma, skamba šiek tiek archajiškai ar net ironiškai. Patriarchatas yra vienas „mylimiausių“ feministinio žodyno terminų. Šis terminas, kitaip nei *demokratijos*, neišpopuliarėjo viešajame diskurse.

Europoje ir už jos ribų plačiai paplitę kaltinimai feminizmui ir feministėms dėl neapykantos vyrams ir siekimo atimti iš vyrų galią. Tačiau neigiama reakcija į feminizmą bei feministes „suminkštėjo“ palyginti su dviem paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais. Galbūt vyrai pagaliau suvokė, kad didesnę pavojų jų galiai viešojoje ir ypač privačioje sferoje turi vadinamosios „tradicinės“ moterys, meistriškai naudojančios „engiamųjų“ strategiją savo tikslams pasiekti. O gal paprasčiausiai vyrams

taip ir nepavyko sutikti nė vienos feminis-tės, kuri nekęstų vyrų, kai tradicinių moterų aplinkoje tokių pasitaiko neretai.

Moterų lygybės klausimai lieka politinėje darbotvarkėje dėl nuolatinio moterų politi-nio spaudimo ir galiausiai pripažinimo, kad „Negali būti tikros demokratijos, jei negirdi-mi moterų balsai“ (Hillary Rodham Clinton 1997)²⁴. Tačiau 2008 m. šių žodžių autorę jos partija pašalino iš kovos dėl aukščiausio JAV sprendimų priėmimo, prezidento, posto, išlais-vindama kelią Barack’ui Husseinui Obama’i II-am. Šitaip JAV demokratinė partija parodė, kad pirmiausiai visgi turi būti išklausti vyrų balsai, o tik paskui – visų likusiųjų.

Socialinės analizės rezultatai leidžia teigti, kad lygių moterų ir vyrų idėja toleruojama da-bartiniame viešajame diskurse, tačiau papras-tai išlieka socialinės utopijos lygmenyje, kiek tai susiję su socialine praktika.

Dalyvaujantis stebėjimas šalyje, kuri perė-jo nuo vėlyvojo socializmo prie vėlyvojo ka-pitalizmo, nuo formalios internacionalinės respublikos prie tautinės valstybės, tam tikras feministinės teorijos žinojimas ir sociologinė dabartinių socialinių pokyčių refleksija verčia palaikyti patriarchato „nemirtingumo“ idėją, bet kartu skatina svertų, ribojančių patriar-chato galią, paiešką ir rėmimą.²⁵

Postmoderniame politiniame ir sociolo-giniame diskurse, beiėskant politinio korek-

tiškumo socialiniam reiškiniui apibūdinti, dažniau vartojamas būdvardis „lyties atžvilgiu struktūrizuotas“ (*gender-structured*), o ne „pa-triarchalinis“. Atitinkamai šiuolaikinis sociali-nės organizacijos idealas vadinamas *lyties at-žvilgiu lygus* (*gender equal*) arba *lyties atžvilgiu neutralus* (*gender neutral*). „Tačiau kultūroje, kuri sukonstruota remiantis lyties dualizmu, niekas negali būti tiesiog „žmogumi“. Mūsų kalba, intelektualinė istorija ir socialinės for-mos yra „sulytintos“ (*gendered*); šio fakto ir jo padarinių mūsų gyvenimui neįmanoma išvengti. Mūsų dabartinėje kultūroje mūsų veikla užkoduota kaip „vyriška“ ar „moteriš-ka“ ir šitaip veiks dėl vyraujančios lyties-ga-lios santykių sistemos. Šioje kultūroje niekas negali būti „lyties atžvilgiu neutralus““ (Bordo 1990; 152).

Baltijos valstybių atvejis patvirtina, kad dabartinės lyčių lygybės politika užtikrina geriausią būdą patriarchato demokratizacijai, nors retorika ir formali lygių teisių bei galimy-bių praktika skatina užmaskuotų ir įmantres-nių moterų diskriminacijos formų atsiradimą. Lietuvos atvejis patvirtina, kad tik nuolatiniai kolektyviniai politiškai aktyvių moterų veiks-mai gali sužadinti socialinę nelygybės klausimų moterų atžvilgiu refleksiją ir paskatinti politi-nę valdžią priimti pažangesnius lyčių lygybės įstatymus. Kartu netgi mažas postūmis „įpras-tinės“ lyčių tvarkos atžvilgiu sužadina konser-

²⁴ Hillary Rodham Clinton kalbų citatos: There cannot be true democracy unless women’s voices are heard. There cannot be true democracy unless women are given the opportunity to take responsibility for their own lives. There cannot be true democracy unless all citizens are able to participate fully in the lives of their country. [July 11, 1997] Šaltinis: http://womenshistory.about.com/cs/quotes/a/qu_h_clinton.htm

²⁵ Lyties ir tautybės sąsajos klausimai yra labai svarbus Baltijos valstybėse, ypač Estijoje ir Latvijoje yra įtraukti į šį teiginį nors straipsnyje nėra nagrinėjami.

vatyvių jėgų pasipriešinimą. Lietuvių kalbos ir lietuviybės saugotojai išbraukė žodį *gender* (moteriško-vyriško kontinuumo daugialypės galios ir nelygybės rodiklis) iš oficialaus ir netgi akademinio vartojimo kaip svetimkūnį²⁶ ir reikalauja panaikinti iškovotą moterų teisę į lietuviškos pavardės neutralumą²⁷ ir panašiai.

Populiaraus moterų ir vyrų diskurso Lietuvoje stebėjimas tik patvirtina, kad „*gender*, o ne religija yra opiumas liaudžiai“ (Goffman 1997; 203). Tikriausiai turi įvykti esminiai pokyčiai žmonių pasaulėžiūroje ir kasdienia-

me gyvenime, kad būtų suprasta, kad lytis yra „niekas“, tik tam tikras chromosomų rinkinys, sutalpintas į formą, o *gender* yra „viskas“, t.y. sietinas su tikrovės valdymo būdais.

Vertinant šių dienų požiūriu, 1970-jų antros bangos Vakarų feminisčių ir 1990-jų Baltijos feminisčių (neturi reikšmės, kad dauguma iš jų nesieja savęs su feminizmu ir feminis-tėmis²⁸) veiklą ir laimėjimus dėl lyčių lygybės užtikrinimo visuomenėje galima apibūdinti prisiminus visiems žinomą Maurą: savo darbą jos padarė, taigi gali išeiti²⁹.

LITERATŪRA

Aguilar, Delia and Anne E. Lacsamana (eds.) 2004. *Women and Globalization*. New York: Humanity Books.

Anthias, Floya and Yuval-Davis, Nira. 1992. *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. London, New York: Routledge.

Baker, Chistina L. & Chstina B. Kline. (1996). *The Conversation Begins: Mothers and Daughters Talk About Living Feminism*. New York: Bantam Books.

Bergqvist, Christina et al. (eds.) 1999. *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.

Bordo, Susan. 1990. “Feminism, Postmodernism, and Gender-Scepticism” in Linda Nicholson (ed.) *Feminism/Postmodernism*. New York: Routledge: 133–156.

Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

Connell, RW. 1987. *Gender and Power: Society,*

the Person and Sexual Politics. Stanford, Ca.: Stanford University Press.

Connell, RW. 1994. “The State, Gender and Sexual Politics: Theory and Appraisal” in H. Lorraine Radtke and Henderikus J. Stam (eds.) *Power / Gender: Social Relations in Theory and Practice*. London: SAGE Publications: 136–73.

Cool, Diana. 1993. *Women in Political Theory from Ancient Misogyny to Contemporary Feminism*. 2nd ed. NY, London: Harvester, Wheatsheaf.

Elshtain, Jean Bethke. 2002. *Vyro viešumas, moters privatumas. Moterys socialinėse ir politinėse teorijose*. Vilnius: Pradai.

Engels, Fridrich. 1985. *Šėimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė. Pagal L.H. Morgano tyrinėjimus*. Vilnius: Mintis.

Folbre, Nancy R. 1987. „A Patriarchal Mode of Production“ in Randy Pearl Albelda, Christopher Eaton Gunn, William Waller (eds.) *Alternatives to economic orthodoxy – a reader in political economy*. New York: M. E. Sharpe: 323–38.

²⁶ Žiūr. Alina Žvinklienė (2006)

²⁷ Žiūr. Eglė Digrytė (2009)

²⁸ Žr.: Žvinkliene (2002).

²⁹ *Mauras savo darbą padarė, Mauras gali išeiti; Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen. (Schiller, Fiesco III, 4).*

Giordano, Christian. 1993. "Not All Roads Lead to Rome", *Eastern European Countryside*. Torun: Nicolaus Copernicus University: 5–16.

Goffman, Erving. 1997. "Frame Analysis of Gender" from "The Arrangement Between the Sexes (1977) in Charles Lemert & Ann Branaman (eds.) *Goffman Reader*. Blackwell Publishing: 201–7.

Griffin, Gabriele (ed.) 2002. *Women's Employment, Women's Studies, and Equal Opportunities 1945–2001*. Reports from nine European Countries. Hull: The University of Hull.

Hausmann, Ricardo; Tyson, Laura D., Saadia Zahidi (eds.). 2006, 2007, 2008. *The Global Gender Gap Report*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.

Hirdman, Yvonne. 1998. "State policy and gender contracts: The Swedish experience" in Eileen Drew, Ruth Emerek and Evelyn Mahon eds. *Women, work and the family in Europe*. London: Routledge: 36–46.

Humm, Maggi. 1989. *The Dictionary of Feminist Theory*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Kavolis, Vytautas. 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas.

Marshall, Thomas H. 1964. *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago: Chicago University Press.

Matthews, Jill. 1984. *Good and Bad Women: the Historical Construction of Femininity in Twentieth Century Australia*. Sydney: George Allen and Unwin.

Moterys ir vyrai Lietuvoje. 2006. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Munck, Ronald. 2002. Globalization and Democracy: A new "Great Transformation"? *Annals of the American Academy Political and Social Science* 581(May):10–21.

Paterman, Carol. 1988. *The Sexual Contract*. Oxford: Polity Press.

Rees, Teresa. 1998. *Mainstreaming Equality in*

the European Union. London: Routledge.

Reinharz, Shulamit with assistance of Lynn Davidman. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Rubin, Gayle. 1975. "The Traffic in Women. Notes on the 'Political Economy of Sex'" in Rayna Reiter Rapp (ed.) *Toward an Anthropology of Women*, New York: Monthly Review Press: 157–210.

Schiller, Johann Christoph Friedrich von. 1783. *Die verschwörung des Fiesko zu Genua ein republikanisches trauerspiel*. Mannheim: In der Schwanischen hofbuchhandlung.

Scott, Joan. 1999. "Some Reflections on Gender and Politics" in Myra M. Ferree, Judith Lorber and Beth B. Hess (eds.) *Revisioning Gender*. London: Sage Publication: 70–96.

Squires, Judith. 2000. "The State in (and of) Feminist Visions of Political Citizenship" in Catriona McKinnon and Iain Hampsher-Monk (eds.) *The Demands of citizenship*. London-New York: Continuum: 35–50.

Taljunaite, Meilute. 2005-6. "Gender Mainstreaming as a Strategy for Promoting Gender Equality in Lithuania", *Czech Sociological Review*, Vol.41:1041–1055.

Therborn, Goran. 2004. *Between Sex and Power: Family in the world, 1900–2000*. London, New York: Routledge.

Waller Marguerite and Sylvia Marcos, eds. 2005. *Dialogue and Difference. Feminisms Challenge Globalization*. Palgrave Macmillan.

Wilber, Ken. 1997. *The Eye of Spirit: An Integral Vision for a World Gone Slightly Mad*. Boston, MA: Shambala Publication.

Zvinkliene, Alina. 2002. "I am a feminist. Who is she?" in Maria Goloubeva and Deniss Hanovs (eds.) *Women in Baltic Societies: Past and Present*. Riga: N.I.M.S. Publishers: 83–102.

Žvinklienė, Alina. 2006 „Gender, kurio nėra Lietuvos lyčių studijose“. *Lyčių studijos ir tyrimai* (2). Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla: 124–129.

Elektroniniai šaltiniai (žiūrėti 2009 m. birželio 10–16 d.d.):

Clinton, Hillary Rodham. 1997. *Citatos*. http://womenshistory.about.com/cs/quotes/a/qu_h_clinton.htm

Digrytė, Eglė. 2009. „Grupė kultūrininkų ir lituanistų: neutrali moters pavardė rodo amoralų gyvenimą“, www.DELFI.lt, 2009 balandžio mėn. 29d. 00:10

European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (publication: 23/01/2007); http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/index.cfm?&page_id=95

http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/gender_mainstreaming/general_overview_en.html

http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/gender_mainstreaming/practice_en.html

http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/mar/com06092_roadmap_en.pdf -

EU Business - 01/12/2006 - copyright © 2006 EUbusiness Ltd. <http://www.eubusiness.com/Social/061201193740.99f0355e>

U.S. Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs, August 2007.

Estonia: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5377.htm>;

Latvia: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5378.htm>;

Lithuania: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5379.htm> & <http://www.stat.gov.lt/en/pages/view?id=2177>

http://lt.wikipedia.org/wiki/2008-2012_m._Seimas

ABSTRACT

GENDER GAP OR SIGNS OF PATRIARCHY IN THE BALTIC STATES: CASE OF LITHUANIA

Gender issues within the EU are so diverse and differentiated that it is not easy to make valid generalizations even for the Baltic States as a single geopolitical region. However one may say that the tradition of patriarchy was never interrupted either in the Baltic States nor anywhere else. The spirit of patriarchy is imbedded in culture and it consequently affects structures of social institutions as well as individuals, both women and men.

In this article gender equality policies in the Baltic States since the twentieth century are discussed. The case of the Baltic States proves again that at present gender equality policies provide the best way forward for democratization of patriarchy although the rhetoric and the formal practice of legal equal rights and opportunities entails more dissembled and sophisticated forms of informal women's discrimination. The case of Lithuania proves again that only permanent collective efforts of politically active women can influence at least public reflection on gender inequality issues that stimulate authorities to adopt advanced gender equality legislation.

Įteikta 2009 04 03

Pateikta spaudai 2008 06 29

Socialinių tyrimų institutas, Vilnius

Alinazvin@gmail.com